

Review and analysis of the story "Persian is Sugar" by Jamalzadeh based on critical stylistics

Alireza Nabilou*

Masoud Moazami Goodarzi**

Abstract

In this article, the story "Persian is sugar" from the collection of stories "Once upon a Time" based on the ten components of Leslie Jeffries' critical stylistics, has been analyzed. The main issue of the article is that with the help of these components, recognizing the hidden layers of the text and discovering the relationships between "ideology", "power", and "critical discourse" can be done with more order and ease. According to the linguistic structure and social and cultural analyses in this story, Jeffries' components are very effective in evaluating and analyzing this work and can provide significant findings for research. The representation of situations, events, and actions is more prominent in the story than other components. The components of community representation, hypothesizing, and expressing the thoughts of others have the least frequency in the story. The working method of this article is descriptive-analytical and comparative using library resources. Compared to the stylistic research conducted on Jamalzadeh's works, this research has innovations that can be seen both in the method of investigation and analysis and in the quality of the findings. One of the advantages of this method is mixing the issues of stylistics, criticism, and grammar, and it is based on cultural and sociological analyses that analyze between the superstructure and the deep structure of the language of the text. Jeffries' intended components for

* Professor of Persian language and literature, University of Qom (Corresponding Author),
dr.ar_nabiloo@yahoo.com

** Ph.D. Candidate of Persian Language and Literature, University of Qom, moazami.27@gmail.com

Date received: 30/11/2023, Date of acceptance: 12/03/2024

objectifying research and systematizing research have more advantages compared to critical discourse analysis and other similar methods.

Keywords: Jamalzadeh, Leslie Jeffries, critical stylistics, Persian is sugar.

1. Introduction

Investigating the style of literary works in today's world has gone beyond the usual methods of the past, which were limited to only a few formal and rhetorical features of the text. Paying attention to the situational, cultural, social, political context, etc., in which the text was formed, not only helps to discover the hidden and unknown layers of the text but also adds to the charm and pleasure of reading literary texts. Critical stylistics is a branch of new stylistics that is rooted in critical discourse analysis.

Leslie Jeffries introduces ten new tools and models for text analysis. With the help of these tools, it is possible to regularly and more easily recognize the hidden layers of texts and discover the relationships between "ideology", "power" and "critical discourse". These tools of critical analysis from Jeffries' point of view are 1- Naming and description 2- Representation of actions, events and situations 3- Equating and Contrasting 4- Exemplifying and Enumerating 5- Prioritization 6- Implying and Assuming 7- Negative 8- hypothesizing 9- presenting the words and thoughts of other participants 10- representing time, place and society.

2. Materials & Methods

The working method of this article is descriptive-analytical and comparative using library resources. this research has innovations that can be seen both in the method of investigation and analysis and in the quality of the findings. One of the advantages of this method is mixing the issues of stylistics, criticism, and grammar, and it is based on cultural and sociological analyses that analyze the superstructure and the deep structure of the language of the text. Analysis and investigation of each of these components in the text of the short story "Persian is Thanks" can reveal to the reader a part of the author's worldview and the socio-political context of the society in which the story was formed.

3. Discussion

Naming and description: There are about 22 names and 54 descriptions in this short story. The ratio of description in this work is more than twice that of naming. From the

perspective of critical stylistics, it can be said; that Jamalzadeh is skilled in describing people, scenes and events and has benefited from this feature more than naming names.

Representation of actions, events, and situations: About 140 actions have been extracted from this short story. What happens or is done and the actions of a character all relate to the event. There are 117 events in the text of the story. 181 items in the story express states and situations. The existence of many actions, events, and situations in the story shows the author's interest in expressing events, incidents, and social events in a specific historical moment.

Equating and Contrasting: This feature is not only used in lexical and morphological structures but also includes syntactic and grammatical structures. There are 47 synonyms in this story. The contrast in this story is mostly contrast in words like nouns and adjectives and we see less contrast in verbs. There are 19 contrasts in the story, which are far less than synonyms

Exemplifying and Enumerating: While Jamalzadeh's examples help to clear up the ambiguity and better understand his concept, they are also not without humor. To further explain the issue, about 20 examples are given in the story. There are 11 cases of naming in the story, which, although fewer than examples indicate Jamalzadeh's interest in enumerating details and a list of situations, affairs, persons, etc.

Prioritization: He has done this at least 50 times in this story, which shows the high frequency of this component.

Implying and Assuming: In this story, the author has stated about 20 certain assumptions and truths. There are about 16 implicit references in the story, which do not significantly differ from the assumptions and presented facts.

Negative: In this short story, 65 negatives are used, most related to verbs.

Hypothesizing :During the story, 7 hypotheses are proposed, which are mostly based on doubt and probability. Perhaps one of the reasons for this is the fact that the characters and their behavior are unknown to each other.

presenting the words and thoughts of other participants: In terms of believability, direct speech has the highest degree of believability, and the narrator's report creates the least amount of belief in the audience.

representing time, place, and society: In this story, there are 10 cases of time representation, most of which exaggerate the text. 16 spatial references and 6 social references were found in the story.

4. Result

What seems more prominent in this story is criticism of false intellectualism and false superiority in knowing languages other than Farsi and insisting on presenting it. Representation of situations, events, and actions with significant differences compared to other components stands out in this story. It can be said that this shows that the author has a special interest in showing the reality and the behavior of the characters in the story. This feature is another reason for the realism in Jamalzadeh's narrative style, which is one of the main features of his writing. Components such as representing society, creating hypotheses, and expressing the thoughts of others are the least frequent in this story. As for hypothesizing and expressing the thoughts of others, it can be said that the author, due to his realistic personality, at least in this story, was not interested in dreaming, speculating, and dealing with assumptions.

Bibliography

- Āqā-gol-zādeh, Ferdows. (2006/1385SH). *Tahlīle Goftemāne Enteqādī. Tehrān: Elmī va Farhangī*. [In Persian]
- Dorpar, Maryam. (2014/1393SH-A). “Lāyehā-ye Mowrede Barrasī dar Sabk-šenāsī-ye Enteqādī-ye Dāstān Kūtāh Va Rommān”. *The Bimonthly Journal of Linguistic Essays*. 5th Year. No. 5. (Peyāpey 21). Pp. 65-94. [In Persian]
- Dorpar, Maryam. (2014/1393SH-B). “Rade-bandī va Āsīb-šenāsī-ye Pažūhešhā-ye Sabk-šenāsī-ye Fārsī va Rāh-halhā-ye Pīšnāhādī”. *Journal of literary arts*. 6th Year. No. 1. (Peyāpey 10). Pp. 131-142. [In Persian]
- Dorpar, Maryam. (2014/1393SH). *Sabk-šenāsī-ye Enteqādī: Sabk-šenāsī-ye Nāmeḥā-ye Qazālī bā Rūy-karde Tahlīle Goftemāne Enteqādī. Tehrān: Elm*. [In Persian]
- Dorpar, Maryam. (2012/1391SH). “Sabk-šenāsī-ye Enteqādī-ye Rūy-kardī Nowīn dar Barrasī-ye Sabk Bar-asāse Tahlīle Goftemāne Enteqādī”. *Literary criticism quarterly*. 5th Year. No. 17 (spring). Pp. 37-62. [In Persian]
- Fairclough, N. (ed) (1992). *Critical Language Awareness*. London: Longman.
- Fairclough, Norman. (2000/1379SH). *Tahlīle Enteqādī-ye Goftemān (Critical discourse analysis)*. Tr. by Fātemeh Šāyeste-pīrān and Others. Tehrān: Markaze Motāle'e va Tahqīqāte Resānehā. [In Persian]
- Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Fotūhī Rūd-ma'jenī, Mahmūd. (2013/1392SH). *Sabk-šenāsī: Nazariyyehhā, Rūy-kardhā va Ravešhā. Tehrān: Soxan*. [In Persian]
- Jamāl-zādeh, Seyyed Mohammad-alī. (2021/1399SH). *Yekī Būd Yekī Nabūd*. Tehrān: Elm. [In Persian]
- Jeffries, L. (1998). *Meaning in English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

247 Abstract

- Jeffries, L. (2006). *Discovering language: The Structure of Modern English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Jeffries, Lesley. (2023/1402SH). *Sabk-šenāsī-ye Enteqādī*. Tr. by Alī-rezā Nabī-lū and Ferešteh Dād-xāh. Tehrān: Amīr Kabīr. [In Persian]
- Mīr-‘ābedīnī, Hasan. (2004/1383SH). *Sad Sāl Dāstān-nevīsī-ye Īrān*. Tehrān: Češmeh. [In Persian]
- Mīr-‘ābedīnī, Hasan. (2013/1392SH). *Tārīxe Adabīyyāte Dāstānī-ye Īrān*. Tehrān: Soxan. [In Persian]
- Nabī-lū, Alī-rezā and Farešteh Dād-xāh. (2020/1398SH). “Tahlīle Modīre Madrese-ye Āle Ahmad bar Mabnā-ye Sabk-šenāsī-ye Enteqādī”. *Journal of linguistic research in foreign languages*. 9th Year. No. 3 (autumn). Pp. 991-1030. [In Persian]
- Pošt-dār, Alī-mohammad and Garūsī, Kīyūmars. (2013/1392SH). “Rābete-ye Kār-kardhā-ye Zabānī bā Tīphā-ye Šaxsīyatī-ye Dāstānhā-ye Seyyed Mohammad Alī Jamāl-zādeh”. *Journal of Contemporary Persian Literature*. 3rd Year. No. 1 (spring and summer). Pp. 55-76. [In Persian]
- Šamīsā, Sīrūs. (2007/1386SH). *Kollīyyāte Sabk-šenāsī*. Tehrān: Mītrā. [In Persian]
- Sepānlū, Mohammad-alī. (2021/1399SH). *Nevīsandegāne Pīšro-ye Īrān*. Tehrān: Negāh. [In Persian]
- Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London: Routledge.
- Simpson, P. (1993). *Stylistics: A Resource Book for Students*. London: Routledge.
- Yāvarī, Hūrā. (2009/1388SH). *Dāstān-nevīsī va Sar-gozašte Modernīte dar Īrān*. Tehrān: Soxan. [In Persian]

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» از جمالزاده بر مبنای سبک‌شناسی انتقادی

علیرضا نبی‌لو*

مسعود معظمی گودرزی**

چکیده

در این مقاله داستان «فارسی شکر است» از مجموعه داستان «یکی بود یکی نبود» بر اساس مؤلفه‌های ده‌گانه سبک‌شناسی انتقادی لسلی جفریز، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. مسأله اصلی مقاله آن است که به کمک این مؤلفه‌ها شناخت لایه‌های پنهان متن و کشف مناسبات «ابدئولوژی»، «قدرت»، «گفتمان انتقادی» با نظم و سهولت بیشتری انجام می‌پذیرد. با توجه به ساختار زبانی و تحلیل‌های اجتماعی و فرهنگی موجود در این داستان، مؤلفه‌های جفریز در ارزیابی و تحلیل این اثر کارایی بسیاری دارد و می‌تواند یافته‌های قابل توجهی را برای پژوهش فراهم کند. بازنمایی وضعیت‌ها، رخدادها و کنش‌ها نسبت به سایر مؤلفه‌ها نمود بیشتری در داستان دارد. مؤلفه‌های بازنمایی جامعه، فرضیه‌سازی و بیان اندیشه‌های دیگران، کم‌ترین پسامد را در داستان دارند. روش کار این مقاله توصیفی-تحلیلی و تطبیقی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای است. این پژوهش در مقایسه با پژوهش‌های سبک‌شناسی که درباره آثار جمالزاده انجام شده، واجد نوآوری‌هایی است که هم در روش بررسی و تحلیل و هم در کیفیت دست‌یابی به یافته‌ها دیده می‌شود. از مزیت‌های این روش، آمیختن مباحث سبک‌شناسی، نقد و دستور زبان است، و مبتنی بر تحلیل‌های فرهنگی و جامعه‌شناسی است که بین روساخت و ژرف‌ساخت زبان متن واکاوی می‌کند. مؤلفه‌های مورد نظر جفریز برای عینی

* استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه قم (نویسنده مسئول)، dr.ar_nabiloo@yahoo.com

** دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه قم، moazami.27@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۲

کردن پژوهش و نظام‌مند کردن تحقیق در مقایسه با تحلیل گفتمان انتقادی و دیگر روش‌های مشابه مزیت بیشتری دارد.

کلیدواژه‌ها: جمال‌زاده، لسلی جفریز، سبک‌شناسی انتقادی، فارسی شکر است.

۱. مقدمه

آثار محمدعلی جمال‌زاده (۱۲۷۰-۱۳۷۶ ه.ش) به عنوان پدر داستان‌نویسی کوتاه ایران از جنبه‌های گوناگونی مانند توصیفات فراوان، توجه به اصول گفتمانی، وجود تقابل‌ها و تضادها، پای‌بندی به ویژگی‌های فرهنگی-اجتماعی و ادبیات عامه، استفاده از زبان داستان و روایت برای نمایاندن ویژگی‌های اخلاقی و قومیتی، استفاده هنرمندانه از زبان و کاربردهای چندگانه آن و... قابل تحلیل و تدقیق از دیدگاه سبک‌شناسی انتقادی است.

«در میان نویسندگان ایرانی، دهخدا، صادق هدایت و محمدعلی جمال‌زاده از معدود نویسندگانی هستند که نبوغ ادبی آن‌ها مرهون استعداد زبانی ایشان است و تا امروز در داستان‌نویسی فارسی کسی به آن پایه از نبوغ ادبی نرسیده است» (فتوحی، ۱۳۹۲: ۲۲۲). محمدعلی جمال‌زاده آغازگر راه نوین داستان‌نویسی در ایران شناخته شده است. مشخصه داستان‌های او التزام در بیدار کردن و آگاهی دادن با چاشنی طنز و مطایبه است (سپانلو، ۱۳۹۹: ۳۵).

زبان شخصیت‌ها و چگونگی به‌کارگیری آن یکی از شاخص‌ها در داستان‌های جمال‌زاده است که آن‌ها را به واقع‌گرایی نزدیک کرده است. او کوشیده است صحنه‌های رابطه کارکردهای زبانی با تیپ‌های شخصیتی زندگی مردم مناطق گوناگون، باورها، مشاغل، فرهنگ و شیوه زندگی مردم را در گفتارشان نشان دهد و به این امر با بینش و آگاهی توجه داشته است. (پشت‌دار، علی محمد و کیومرث گروسی، ۱۳۹۲: ۵۷ و ۵۸)

به بیانی دیگر «جمال‌زاده را می‌توان نخستین نویسنده‌ای دانست که با خلق فراداستان، نظام داستان‌نویسی متعارف را به چالش می‌گیرد و راه تازه‌ای برای داستان‌نویسی می‌جوید-راهی که البته رهروی نمی‌یابد.» (میرعابدینی، ۱۳۹۲: ۴۶۱)

مجموعه داستانی «یکی بود یکی نبود» اولین اثر داستانی از این نویسنده است که در سال ۱۳۰۰ هجری شمسی به چاپ رسیده است و به انگلیسی هم ترجمه شده است. این کتاب را سرآغاز سبک واقع‌گرایی در ادبیات معاصر فارسی می‌دانند. نثر فارسی با این مجموعه داستان

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۵۱

قدم در دنیای جدید می‌گذارد و عرصه جدیدی به نام داستان‌نویسی کوتاه را تجربه می‌کند. «در بیش‌تر قصه‌های جمال‌زاده خط روایی مستقیم به پیش می‌رود و شخصیت‌های داستانی به مردم عادی کوچ و بازار نزدیکند.» (یاوری، ۱۳۸۸: ۹۱ و ۹۲) داستان کوتاه «فارسی شکر است» که اولین داستان از مجموعه داستان «یکی بود یکی نبود» است؛ داستان مردی است که پس از پنج سال دوری از وطن با کشتی وارد بندر انزلی می‌شود و در آن‌جا به دست مأموران گمرک انزلی به زندان می‌افتد و با سه نفر دیگر که یکی «فرنگی‌مآب» و دیگری شیخی عرب‌زده و سومی جوانکی کلاه‌نمدی به نام «رمضان» است هم‌بند می‌شود. درون‌مایه این داستان اهمیت زبان ساده و پیرایش‌یافته فارسی است. «در "فارسی شکر است"، مواجهه سنت و تجدّد از ورای تنوع زبانی شخصیت‌ها به نمایش درمی‌آید.» (میرعابدینی، ۱۳۹۲: ۵۱۳)

در این مقاله داستان «فارسی شکر است» با در نظر گرفتن مؤلفه‌های سبک‌شناسی انتقادی جفریز بررسی و تحلیل می‌شود. این پژوهش در مقایسه با پژوهش‌های سبک‌شناسی که درباره آثار جمال‌زاده انجام شده، واجد نوآوری‌ها و تازگی‌های بسیاری است که هم در روش بررسی و تحلیل آن دیده می‌شود و هم در کیفیت دست‌یابی به داده‌ها و یافته‌ها می‌توان شاهد آن بود. از مزیت‌های این روش، آمیختن مباحث سبک‌شناسی، نقد و دستور زبان است که مبتنی بر تحلیل‌های فرهنگی و جامعه‌شناسی است که بین روساخت و ژرف‌ساخت زبان متن واکاوی خواهد کرد. مؤلفه‌های مورد نظر جفریز برای عینی کردن پژوهش و نظام‌مند کردن تحقیق در مقایسه با تحلیل گفتمان انتقادی و دیگر روش‌های مشابه مزیت بیشتری دارد.

۲. بیان مسئله و ضرورت پژوهش

بررسی سبک آثار ادبی در دنیای امروز از روش‌های معمول و مرسوم گذشته که صرفاً به چند ویژگی صوری و بلاغی متن بسنده می‌شد؛ فراتر رفته است.

امروز دیگر هدف مطالعات سبک‌شناسی فقط این نیست که مختصات صوری سبکی را نشان بدهد؛ بلکه غالباً هدف این است که اهمیت و نقش این مختصات را در تأویل و تفسیر متون مشخص کنند، یا بتوانند بین تأثیر و تأثر ادبی و عنصر زبانی ارتباط ایجاد کنند (شمیسا، ۱۳۸۶: ۱۴۳).

توجه به بافت موقعیتی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و ... که متن در آن فضا شکل گرفته است نه تنها به کشف لایه‌های پنهان و ناشناخته متن کمک می‌کند بلکه بر جذابیت و دل‌پذیری خوانش متون ادبی نیز می‌افزاید.

بافت در تعیین متغیرهای سبکی نقش اصلی دارد؛ یعنی عادت‌های زبانی فرد تحت تأثیر بافت تغییر می‌کند؛ مثلاً طول واژه، جمله‌ها، بسامد واژه‌های نقشی، ساخت‌های زبانی خاص و جفت‌های کمیاب در کلام هر سخن‌گو بسته به موقعیت اجتماعی، نوع مخاطب، موضوع و عوامل دیگر تغییر می‌کند. (فتوحی، ۱۳۹۲: ۱۸۲)

سبک‌شناسی انتقادی (Critical Stylistics) شاخه‌ای از سبک‌شناسی جدید است که ریشه در مباحث تحلیل گفتمان انتقادی دارد. به عقیده جفریز هدف کلی از سبک‌شناسی انتقادی «این است که به خواننده مجموعه‌ای شفاف از ابزارهای تحلیلی را به منظور پیروی در انجام تحلیل انتقادی متون با هدف آشکار یا کشف کردن جهان‌بینی اساسی متون ارائه دهد.» (جفریز، ۱۴۰۲: ۲۲)

راجر فاولر (Roger Fowler)، نورمن فرکلاف (Norman Fairclough) و پل سیمپسون (Paul Simpson) از پیش‌گامان و طلایه‌داران بحث تحلیل گفتمان انتقادی هستند. فرکلاف معتقد است که کنار نهادن جهان‌بینی‌ها از قرائت متون ممکن نیست. (Fairclough, 1992:88,89). لسلی جفریز (Lesley Jeffries) آرای نویسندگان مطرح تحلیل گفتمان انتقادی را در هم آمیخته است و روشی نوین در سبک‌شناسی بر مبنای تحلیل گفتمان انتقادی با عنوان سبک‌شناسی انتقادی به وجود آورده است. با دقت در نظرات راجر فاولر، سیمپسون، فرکلاف و جفریز درمی‌یابیم که سبک‌شناسی انتقادی ترکیبی است از مباحث سبک‌شناسی زبانی و تحلیل گفتمان انتقادی.

این رویکرد زمینه خوانش روش‌مند و روشن‌گرانه‌ای برای تحقیقات پیشرفته در سبک‌شناسی آماده می‌کند و زمینه‌هایی برای آموزش و تحلیل نگارش پیشرفته فراهم می‌آورد. مبنای هر دو شاخه سبک‌شناسی انتقادی و تحلیل گفتمان انتقادی کاربرد روش‌های زبان‌شناسی در تفسیر متون است. نقطه اشتراک آن دو در کاربرد ابزارهای مشابه برای تشخیص سبک است. با این تفاوت که سبک‌شناسی انتقادی به زبان ادبی توجه دارد ولی تحلیل گفتمان انتقادی بیشتر زبان را در کاربرد غیر ادبی‌اش بررسی می‌کند. (فتوحی، ۱۳۹۲: ۱۹۰)

علاوه بر این تحلیل گفتمان انتقادی بر مباحث جامعه‌شناسی متمرکز است و متن برای آن دریچه ورود به مباحث اجتماعی است؛ در حالی که سبک‌شناسی انتقادی با وجود

اشتراکاتی که با تحلیل گفتمان انتقادی است، بیشتر بر متن تمرکز دارد و ویژگی‌های سبکی متون را در بافت اجتماعی-فرهنگی و با توجه به مقوله‌های ایدئولوژی و قدرت بررسی می‌کند. «در سبک‌شناسی انتقادی هدف تجزیه و تحلیل متن، نشان دادن ارتباط‌های پنهان و ایدئولوژی پوشیده در آن و به عبارت دیگر، تلاش برای کشف اطلاعات در زیرسطح زبان است به منظور آشکارکردن انتخاب‌های زبانی که معنای متن را شکل می‌دهند» (Simpson, 1993:8)

سلی جفریز ابزارها و الگوهای ده‌گانه جدیدی را برای تحلیل متون معرفی می‌کند. به کمک این ابزارها شناخت لایه‌های پنهان متون و کشف مناسبات «ایدئولوژی»، «قدرت»، «گفتمان انتقادی» با نظم و سهولت بیشتری انجام می‌پذیرد. اگرچه خود جفریز نیز معتقد است که این ابزارها ممکن است کامل و بی‌نقص نباشد.

من هیچ ادعای کامل بودن ندارم، اگرچه مایلم فکر کنم، این الگو حداقل یک معنای منسجم دارد و برای دیگران در آینده محتمل است؛ بدون رها کردن الگوی اصلی، ابزارهای بیشتری از این نوع را اضافه کنند. به نظرم می‌رسد آنچه این ابزارها باید انجام دهند، پاسخ‌گویی به این سؤال است که هر متن چه می‌کند؟ (جفریز، ۱۴۰۲: ۳۵)

این ابزارهای تحلیل انتقادی از دیدگاه جفریز عبارت‌اند از: ۱. نامیدن و توصیف کردن ۲. بازنمایی کنش‌ها، رخدادهای و وضعیت‌ها ۳. ترادف و تقابل ۴. مثال آوردن و نام بردن ۵. اولویت‌بندی ۶. معانی ضمنی و فرض و دلالت ۷. منفی‌سازی ۸. فرضیه‌سازی ۹. ارائه سخنان و افکار دیگر مشارکان ۱۰. بازنمایی زمان، مکان و جامعه.

تحلیل و بررسی هر کدام از این مؤلفه‌ها در متن داستان کوتاه «فارسی شکر است» بخشی از جهان‌بینی نویسنده و بافت اجتماعی-سیاسی جامعه‌ای که داستان در آن شکل گرفته است را می‌تواند برای خواننده آشکار کند. برای مثال اینکه نویسنده بیش‌تر از توصیف استفاده می‌کند تا «نامیدن» بیانگر علاقه نویسنده به تبیین و تفسیر یک موضوع است ضمن اینکه می‌توان به ویژگی اطنا ب در نوع نویسندگی جمال‌زاده صحنه گذاشت. از سویی دیگر در «نامیدن» هم برداشت‌های معنایی که از واژه‌های به کاررفته، می‌توان داشت نشان از نوع نگاه و ایدئولوژی نویسنده است که ممکن است بیانگر طعن، کنایه، طنز و ریشخند و مواردی از این قبیل باشد.

در «بازنمایی کنش‌ها، رخدادهای و وضعیت‌ها» نیز می‌شود از نوع نگاه نویسنده به ماجراهای داستان، برداشت‌های متفاوتی کرد. اگر نویسنده در مقام یک انسان بی‌طرف فقط به بیان «وضعیت‌ها» و آنچه که هست بپردازد بیش‌تر در حکم یک گزارشگر و مفسر است تا منتقد

اجتماعی. اما نوع نگاه نویسنده و حتی کاربرد فعل در بیان «رخدادها» می‌تواند نشان از نحوه تفکرات انتقادی نویسنده به رخدادها اشاره شده در داستان باشد.

وجود «ترادف و تقابل» در داستان هم می‌تواند به نتایج سبک‌شناسانه قابل توجهی منجر شود. «یکی از مسائل مهم در بررسی متغیرهای سبکی، توجه به «تقابل‌ها» است. اساساً برجستگی سبک از دل تقابل امور ناهنجار با هنجارها و عادات زاده می‌شود.» (فتوحی، ۱۳۹۲: ۲۱۳)

سایر مؤلفه‌ها هم که به تفصیل در متن مقاله بررسی شده‌اند هر کدام بخشی از تفکر انتقادی نویسنده در داستان را نشان می‌دهد.

۳. پرسش‌ها و فرضیه‌های مسئله

هدف از نگارش این مقاله یافتن پاسخی مناسب برای چهار پرسش زیر است:

۱. ابزارهای ده‌گانه جفریز به چه میزان قابلیت تحلیل سبک‌شناختی انتقادی داستان «فارسی شکر است» را دارد؟

۲. لایه‌های درونی و ایدئولوژی پنهان این داستان با توجه به مؤلفه‌های تحلیل متن جفریز چیست؟

۳. کدام مؤلفه از مؤلفه‌های ده‌گانه جفریز حضور بیش‌تر و پررنگ‌تری در این داستان دارد؟

۴. کدام مؤلفه‌های جفریز بسامد و نمود کمتری در داستان دارد؟

با پاسخ به این پرسش‌ها به فرضیه‌های زیر می‌توان رسید:

۱. با توجه به ساختار زبانی و تحلیل‌های اجتماعی و فرهنگی موجود در آثار جمال‌زاده، مؤلفه‌های ده‌گانه جفریز در ارزیابی و تحلیل آثار داستانی جمال‌زاده از منظر سبک‌شناسی انتقادی کارایی و قابلیت بسیار زیادی دارد و می‌تواند داده‌ها و یافته‌های قابل توجهی را برای پژوهش فراهم کند.

۲. مفاهیم و لایه‌های درونی مثل نقد اجتماعی و فرهنگی، اوضاع و شرایط حاکم بر مملکت در اواخر دوره قاجار و اوایل پهلوی، زندگی عامیانه، توجه به زبان و تأثیر آن، آثار قدرت حاکمیت بر جامعه، تقابل‌ها و تضادهای گوناگون مدنی و... و از همه مهم‌تر

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۵۵

اهمیت پاسداشت زبان فارسی از خلال بررسی سبک‌شناسی انتقادی این داستان قابل دریافت است.

۳. به نظر می‌رسد بازنمایی وضعیت‌ها، کنش‌ها و رخدادها ظرفیت بررسی و تحلیل بیشتری نسبت به سایر مؤلفه‌های جفریز در این اثر داستانی جمال‌زاده داشته باشد.

۴. شاید بتوان گفت فرضیه‌سازی و تا حدودی بیان افکار و اندیش‌های دیگر مشارکین نقش کمتری را در متن داستان «فارسی شکر است» نسبت به سایر مؤلفه‌ها ایفا می‌کند.

۴. پیشینه پژوهش

در ارتباط با آثار داستانی جمال‌زاده؛ کتاب، مقاله و پایان‌نامه‌های متعددی نگاشته شده است. در حیطه سبک‌شناسی به پژوهش‌هایی می‌رسیم که عموماً ناظر بر سبک‌شناسی سستی و صورتی هستند که داستان‌های وی را از نظر واژگانی، صرفی، نحوی و بلاغی و یا نهایتاً درون‌مایه‌های داستانی بررسی می‌کنند. اهم این آثار عبارت است از: کتاب «سبک داستان‌نویسی جمال‌زاده» از غفاری (۱۴۰۱)، کتاب «سبک‌شناسی آثار جمال‌زاده» از کریمی‌نژاد (۱۳۹۵)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم خسروی‌فر با عنوان «تحلیل سبک‌شناسی آثار داستانی محمدعلی جمال‌زاده»، (۱۳۹۴)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد آقای قایدامینی با عنوان «تحلیل ساختاری داستان‌های محمدعلی جمال‌زاده»، (۱۳۸۹). جدای از آثاری که در حوزه تحلیل گفتمان انتقادی تألیف و یا ترجمه شده‌اند؛ شاخص‌ترین آثاری که به نوعی با سبک‌شناسی انتقادی مرتبط هستند از این قرارند: کتاب «سبک‌شناسی انتقادی: سبک‌شناسی نامه‌های غزالی با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی» از مریم ڈرپر (۱۳۹۶)، کتاب «سبک‌شناسی انتقادی» لسلی جفریز (۱۴۰۲) ترجمه علیرضا نبی‌لو و فرشته دادخواه، بخش‌هایی از کتاب «سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها» از محمود فتوحی رودمعجنی (۱۳۹۲). مقالات زیر نیز می‌تواند در پیشینه پژوهش مدنظر باشد: ۱- «بررسی ویژگی‌های سبکی داستان کوتاه «جشن فرخنده» جلال آل‌احمد با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی» از درپر (۱۳۹۱)، ۲- «سبک‌شناسی انتقادی رویکردی نوین در بررسی سبک بر اساس تحلیل گفتمان انتقادی» از درپر (۱۳۹۱)، ۳- «لایه‌های مورد بررسی در سبک‌شناسی انتقادی داستان کوتاه و رمان» از درپر (۱۳۹۳)، ۴- «بررسی رمان «پرنده‌ی من» اثر فریبا وفی از منظر سبک‌شناسی انتقادی» از تلخابی (۱۳۹۴) و ۵- «تحلیل مدیر مدرسه جلال آل‌احمد بر مبنای سبک‌شناسی انتقادی»، نویسندگان: علیرضا نبی‌لو و فرشته دادخواه (۱۳۹۸).

بنابراین داستان مورد بحث از منظر سبک‌شناسی انتقادی بررسی نشده و مقاله حاضر دارای نوآوری و تازگی است.

۵. بحث و بررسی

برای پی بردن به لایه‌های پنهان متن و ایدئولوژی حاکم بر آن و خط فکری نویسنده، این داستان کوتاه را با مؤلفه‌های پیشنهادی جفریز مورد بررسی و واکاوی قرار می‌دهیم.

۱.۵ نامیدن و توصیف کردن

ابتدایی‌ترین و ساده‌ترین شیوه معرفی هر موجودی اعم از جان‌دار و غیر جان‌دار نام‌گذاری به کمک واژه‌ها یا عبارات است. گاهی نیز به جای نامیدن از مجموعه‌ای از صفات و ویژگی‌ها با ترکیبی از واژه‌ها، عبارات اسمی و فعلی استفاده می‌شود. نامیدن و توصیف کردن هر چیزی واجد بار معنایی و ادراکی خاصی است که می‌تواند بر تصورات و دریافته‌های مخاطبان (شنونده یا خواننده) تأثیر بسزایی داشته باشد.

نامیدن، یک اصطلاح توصیفی گسترده که شماری از شیوه‌های زبانی را در برمی‌گیرد، شامل موارد زیر است: گزینش یک اسم برای اشاره به یک مرجع؛ ساخت یک عبارت اسمی با متغیرها برای تعیین ماهیت مرجع [توصیف کردن] و تصمیم به استفاده از یک اسم به جای بیان کردن، به عنوان فرآیندی کلامی بیان می‌شود [نامواره‌سازی]. (جفریز، ۱۴۰۲: ۴۳)

مثال:

«من بخت‌برگشته مادرمرده مجال نشده بود کلاه لگنی فرنگیم را که از همان فرنگستان سرم مانده بود عوض کنم» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۰)

توصیف راوی از خودش به خوبی نشان از بخت و اقبال بدی دارد که ناخواسته نصیبش شده است. به عبارتی نویسنده با صفات ترکیبی پس از ضمیر «من» که خالی از طنز هم نیست قصد دارد خواننده را با نگون‌بختی و کم‌شانسی خود در طول داستان همراه کند.^۱

در این داستان کوتاه حدود ۲۲ مورد نام‌گذاری و ۵۴ مورد توصیف وجود دارد. نسبت توصیف در این اثر بیش از دو برابر نامیدن است. می‌توان گفت از منظر سبک‌شناسی انتقادی؛ جمال‌زاده در توصیف اشخاص، صحنه‌ها و وقایع شگرد دارد و از این ویژگی نسبت به نام‌گذاری صرف، بهره بیشتری برده است. گفتنی است که نشان دادن ابعاد شخصیتی

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۵۷

شخصیت‌های اصلی داستان و مسائل مبتلابه‌ی که با آن دست به گریبانند به کمک توصیف نمود ملموس و عینی‌تری دارد.

۲.۵ بازنمایی کنش‌ها، رخدادها و وضعیت‌ها

جفریز معتقد است:

نویسنده یا گوینده قدرت‌گزینش کلماتی را دارد که با هدفش مناسبت بیشتری داشته باشد و این امر شامل گزینش فعل لغوی است که موقعیت را به گونه‌ای نشان می‌دهد که نویسنده یا گوینده می‌خواهد. سیاست‌مداری که می‌خواهد رأی به دست آورد، مشکلات اقتصادی کشور خود را به عنوان رخداد (بازارهای جهانی در حال ورشکستگی هستند)، رقیب او، آن را به عنوان کنش (عضو محترم، اقتصاد را ویران کرده است) و مفسر، آن را به عنوان وضعیت (اقتصاد جهانی در بحران به سر می‌برد) توصیف می‌کند. (جفریز، ۱۴۰۲: ۷۰ و ۶۹)

۱.۲.۵ بازنمایی کنش‌ها

کنش‌ها معمولاً دریافت اطلاعات درخصوص آن چیزی است که انجام شده است، بنابراین نویسنده یا گوینده با انتخاب فعل ترجیحاً در زمان گذشته، کنشی متناسب با نوع هدف و تأثیری که در مخاطب دارد، برمی‌گزیند.

این [مؤلفه‌ها] در مورد لایه‌های معنایی بحث می‌کند که به صورت مشخص‌تر با عنصر فعلی بند مرتبط است و به صورت کلیشه‌ای اطلاعاتی در خصوص آنچه انجام شده (کنش‌ها)، آنچه در حال وقوع است (رخدادها) یا آنچه هست (وضعیت‌ها) ارائه می‌دهد. (همان: ۷۰)

نمونه:

«رمضان طفلک یکباره دلش را باخته و از آن سر محبس خود را پس‌پس به این سرکشانده و مثل غشی‌ها نگاه‌های ترسناکی به آقا شیخ انداخته و زیرلبکی هم لعنت بر شیطان می‌کرد.» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۶)

دلهره، ترس و هراس و تشویش رمضان در محبس که نشان از بی‌اطلاعی از سرنوشت خود است از این جملات دریافت می‌شود.^۲

نویسنده با بازنمایی کنش‌های شخصیت رمضان به کمک افعالی که نشانگر ضعف، ناآگاهی و استیصال اوست ویژگی رفتاری این شخصیت را به روشنی به مخاطب نمایانده است. حدود ۱۴۰ مورد کنش از این داستان کوتاه استخراج شده است.

۲.۲.۵ بازنمایی رخدادها

آن‌چه در حال وقوع یا انجام است و عملی که از شخصیتی سر می‌زند همگی به رخداد (رویداد) مربوط می‌شود.

نمونه‌ها:

۱. «مأمور تذکره صبحی عوض شده و به جای آن یک مأمور تازه دیگری رسیده که خیلی جا سنگین و پرافاده است» (همان: ۴۳)

رخداد بازنمایی شده در این جملات خبر از جابه‌جایی و تعویض شیفت مأمور یا افسر نگهبان دارد.

۲. «یکی از آن فراش‌ها که نیم زرع چوب چپش مانند دسته شمشیری از لای شال ریش ریش بیرون آمده بود دست انداخت میچ ما را گرفت و گفت "جلو بیفت" و ما هم دیگر حساب کار خود را کرده و ماست‌ها را سخت کیسه انداختیم.» (همان: ۳۱)

رخداد نشان داده شده با افعال و عبارات فعلی مشخص شده نشانگر تحکم و جبر ماموران و فراشان حکومتی است که باعث ایجاد رعب و وحشت در زندانیان شده است.

۱۱۷ رخداد در متن داستان وجود دارد.

۲.۲.۵ بازنمایی حالات، وضعیت‌ها یا فرایندهای اسنادی

با بازنمایی حالات و وضعیت‌ها به مخاطب اجازه داده می‌شود تا به قضاوت و نقد وضعیت‌های موجود در این داستان کوتاه بپردازد و با حال و هوای یک شهر گمرکی در ایران اواخر قاجار و اوایل پهلوی و حتی وضعیت اجتماع آن روزگار بیش‌تر آشنا شود.

نمونه: «ماشاءالله عجب سؤالی می‌فرمایید، پس می‌خواهید کجایی باشم؛ البته که ایرانی هستم، هفت جدم ایرانی بوده‌اند، در تمام محله سنگلیج مثل گاو پیشانی سفید احدی پیدا نمی‌شود که پیر غلامتان را نشناسد!» (همان: ۳۰ و ۳۱)^۳

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۵۹

نویسنده با بسامد بالای افعال اسنادی سعی در اثبات وضعیت ملیتی خود دارد و بر ایرانی‌بودن خود تأکید می‌کند. بیشتر افعال این داستان بیانگر وضعیت و حالاتی هستند که نویسنده قصد بازنمایی وضعیت جامعه و موقعیت مبتلابه را دارد. ۱۸۱ مورد در داستان نماینده حالات و وضعیت‌هاست. وجود کنش‌ها، رخدادها و وضعیت‌های فراوان در داستان نشان از علاقه نویسنده به بیان وقایع، حوادث و رویدادهای اجتماعی در یک برهه تاریخی خاص دارد.

۳.۵ ترادف و تقابل

این ویژگی کاربردش فقط در ساختارهای لغوی و صرفی نیست، بلکه شامل ساختارهای نحوی و دستوری نیز می‌شود. (جفریز، ۱۴۰۲: ۹۲ و ۹۳)

۱.۳.۵ ترادف

به کاربردن ساخت‌های گوناگون صرفی و نحوی از واژه‌های مترادف علاوه بر روشن کردن نوع جهان‌بینی نویسنده به درک و دریافت خواننده از متن نیز کمک بسیاری می‌کند.
نمونه‌ها:

۱. «جیغ و داد و فریادی بلند و قشقره‌ای برپا گردید که آن سرش پیدا نبود.» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۰)

به کاربردن این واژه‌ها برای مبالغه کردن در بازنمایی سر و صدا و هرج و مرج از سوی نویسنده انتخاب شده است. به نظر می‌رسد نویسنده قصد دارد با به کار بردن این تعداد از ترادف‌ها به نوعی بر آشفتگی و نابسامانی اوضاع و شرایط حاکم بر جامعه تأکید کند.

۲. «اول خواستیم هارت و هورت و باد و بروتی به خرج دهیم ولی دیدیم هوا پست است و صلاح در معقول بودن» (همان: ۳۱)^۴

به کاربردن اصطلاحات مشخص شده برای بازنمایی شلوغ‌کاری و اظهار وجود شخصیت اصلی داستان است که بلافاصله با دیدن اوضاع از تصمیمش منصرف می‌شود. آوردن واژگانی که از نظر دستوری به نوعی اتباع هستند ضمن اینکه نوعی ترادف در داستان است یکی از ویژگی‌های سبک داستان‌نویسی جمال‌زاده نیز هست که ریشه در

علاقه او به فرهنگ عامه و مردم کوچه بازار دارد. ۴۷ مورد ترادف در این داستان وجود دارد.

۲.۳.۵ تقابل و تضاد

تقابل در این داستان بیش تر از نوع تقابل در واژگانی مثل اسم و صفت است و کم تر شاهد تقابل در فعل هستیم.

نمونه‌ها:

۱. «هیچ جای دنیا تر و خشک را مثل ایران با هم نمی‌سوزانند.» (همان: ۲۹)

نمونه‌ای از تقابل در واژگان است که نسبت به سایر تقابل‌ها بسامدش در آثار جمال‌زاده بیش تر است.

۲. «قسمتی از جوانی خود را به لیت و لعل و لا و نعم صرف جر و بحث و تحصیل معلوم و مجهول نموده بود...» (همان: ۳۷)

نویسنده در این جا ضمن اظهار فضل و تأکید بر عربی‌دانی خود، از واژه‌های متضاد هم استفاده نموده است. می‌توان گفت کاربرد این واژگان به نوعی گستره دانش شخصیت اصلی داستان در زبان عربی را نشان می‌دهد. اگر واژگان متضاد را ابتدا و انتهای دانش زبانی یک فرد بدانیم، تا حدودی تسلط او بر محدوده میانی آن دانش غیر قابل انکار می‌نماید.^۵

۱۹ مورد از انواع تقابل در داستان هست که این تعداد نسبت به ترادف‌ها به مراتب کمتر است. همواره تقابل‌ها نشان‌دهنده تنش‌ها و ناهنجاری‌هایی است که یک جامعه با آن دست به گریبان است. در این داستان نیز تقابل‌ها چه در حوزه واژگان و چه در حوزه شخصیت‌ها از شکاف‌های عمیق اجتماعی و فرهنگی حکایت می‌کند.

۴.۵ مثال آوردن و نام بردن

با آوردن مثال‌های گوناگون، نویسنده ضمن رفع ابهام و نزدیک کردن ذهنیت خود به دریافت مخاطب؛ اختصار، شمول و کلی‌گویی را برمی‌گزیند. اما در نام بردن خواننده شاهد جزئیات و تفصیل بیشتری است.

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۶۱

گاهی هیچ تفاوت زبان‌شناختی بین این دو کارکرد وجود ندارد و خواننده یا شنونده مجبور است به دریافت کاربردشناسی اعتماد نماید تا تصدیق کند در موردی خاص کدام یک مناسب است. اگرچه در عمل، خوانندگان یا شنوندگان همیشه به تمیز یا تشخیص بین این دو نیاز ندارند، اما هنگامی که ابهامات وجود دارد، عوایی نیز برای معنا ایجاد می‌شود و این دقیقاً مرز مبهم بین مثال آوردن، عدم ذکر تمام موارد یک فهرست و نام بردن، ذکر تمام موارد یک فهرست است (جفریز، ۱۴۰۲: ۱۱۱)

۱.۴.۵ مثال آوردن

نمونه‌ها:

۱. «در تمام محله سنگلج مثل گاو پیشانی سفید احدی پیدا نمی‌شود که پیر غلامتان را شناسد!» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۰ و ۳۱)

نویسنده میزان شهرت و مقبولیت شخصیت اصلی داستان را با یک ضرب‌المثل معروف نشان داده است.

۲. «به زودی جمعی در پشت در آمده و صدای تتراشیده و نخراشیده‌ای که صدای شیخ حسن شمر پیش آن لحن نکیسا بود از همان پشت در بلند شد» (همان: ۴۰)

مثال‌های جمال‌زاده در بیشتر مواقع ضمن اینکه به رفع ابهام و تفسیر بیشتر منظور او کمک می‌کند خالی از طنز هم نیست. حدود ۲۰ مثال برای تبیین بیشتر موضوع در داستان آمده است.

۲.۴.۵ نام بردن

نمونه‌ها:

۱. «تنها چیزی که توانستیم از دستشان سالم بیرون بیاوریم یکی کلاه فرنگی مان بود و دیگری ایمان مان که معلوم شد به هیچ‌کدام احتیاجی نداشتند.» (همان: ۳۱)

۲. «اگر دزد بدید دستم را ببرند، اگر مقصرم چوبم بزنند، ناخنم را بگیرند، گوشم را به دروازه بکوبند، شمع آجینم بکنند ولی آخر برای رضای خدا و پیغمبر مرا از این هولدونی و از گیر این دیوانه‌ها و جنی‌ها خلاص کنید!» (همان: ۴۰)

«رمضان» تحمل بند و زندان با وجود هم‌بندی‌های عجیبی که دارد تا حدی برایش دشوار است که فهرستی از تنبیهات را برای خلاص شدن از آن وضعیت به مأموران پیشنهاد می‌دهد. ۱۱ مورد نام بردن در داستان آمده است که اگر چه نسبت به مثال آوردن کمتر است ولی حاکی از علاقهٔ جمال‌زاده به برشمردن جزئیات و فهرستی از اوضاع، امور، اشخاص و ... است. نویسنده به جهت تبیین و تفسیر هرچه بهتر کلام خود به وفور از این مؤلفه استفاده می‌کند. ویژگی مثال آوردن بیش‌تر از نام بردن در داستان‌های جمال‌زاده نمود دارد.

۵.۵ اولویت‌بندی (اطلاعات و نظرات مهم)

تأکید بر بخش‌هایی از جمله به کمک اولویت‌بندی در ساختارهای نحوی یا به کمک آهنگ، تکیه و درنگ و ... می‌تواند در تفسیر متن و شناخت جهان‌بینی حاکم بر متن تأثیر بسزایی داشته باشد. علاوه بر تغییرات تکیه و آهنگ، با استفاده از فرآیندی معروف به مقدم‌سازی یا ساختاری به نام جملهٔ شکافته، می‌توان ساختار اطلاعاتی جمله را تغییر داد. (Jeffries, 2006: 152,153).

اولویت‌بندی به اهمیت نسبی اختصاص داده شده به اجزای مختلف یک گفتار با قراردادن آن‌ها در نقش‌های خاص یا جای‌گذاری در سطوح بالاتر یا پایین‌تر ساختار مربوط است. این امر سبب دسته‌بندی آن‌ها در عبارت اسمی، تفسیر آن‌ها در بند اصلی یا قرارگرفتن در عبارت یا بند وابسته می‌گردد. گزینش‌های گذرای به دست آمده و ماهیت پیش‌فرض‌ها و تضمن‌های ایجاد شده همگی با هم مرتبط هستند. (جفریز، ۱۴۰۲: ۱۴۱)

نمونه‌ها:

۱. «مؤمن! عنان نفس عاصی قاصر را به دست قهر و غضب مده که الکاظمین الغیظ و العاقین عن الناس..» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۴)

خطاب نویسنده به واژه «مؤمن» و آوردن آن در ابتدای جمله در جایگاه منادا، نشانه هشدار، تحذیر و یک تذکر جدی دارد که با قرار گرفتن در ابتدای جمله برجسته شده است.

۲. «پس از پنج سال در به دری و خون جگری هنوز چشمم از بالای صفحهٔ کشتی به خاک پاک ایران نیفتاده بود که آواز گیلکی کرجی بان‌های انزلی به گوشم رسید که ...» (همان: ۲۹)

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۶۳

تأکید نویسنده به رنجی که در غربت کشیده است و هم‌چنین مدت آن در این عبارات نمایان است. به نوعی بیان وضعیتی که در خارج از کشور داشته است در این جملات مقدم بر سایر اطلاعات است.^۶

جمال‌زاده برای تأثیرگذاری کلام خود، در موارد متعددی با شگردهایی چون خطاب قرار دادن شخصیت‌ها، استفاده از صفت‌های پی در پی، استفاده از ضرب‌المثل، کنایات و جملات عامیانه و ... سعی در برجسته‌سازی، اولویت‌بندی و بیان اطلاعات مهم داستان نموده است. او حداقل ۵۰ بار در این داستان مبادرت به این کار نموده که نشان از بسامد بالای این مؤلفه است.

۶.۵ معانی ضمنی و فرض و دلالت (حقایق مسلم)

از نظر جفریز، پیش‌فرض‌ها مبتنی بر متن و به آسانی قابل تعریف و اثبات هستند در حالی که اشارات ضمنی آسان‌تر رد یا لغو می‌شوند. (جفریز، ۱۴۰۲: ۱۵۷)

دریافت فرضیات و حقایقی که از متن قابل استنباط است اگرچه کار دشواری است ولی به هر حال از درک و دریافت معانی ضمنی که با استدلال و تفسیر همراه است قدری آسان‌تر به نظر می‌رسد. «یافتن این مؤلفه از آنجا که در ضمن مطلب اصلی بیان می‌شود، نیاز به تأمل و دقت بیشتری دارد و در عین حال یافتن و توجه به آن‌ها در یک متن انتقادی حقایق بسیاری را آشکار می‌کند» (نبی‌لو، علیرضا و دادخواه، ۱۳۹۸: ۱۰۱۳)

۱.۶.۵ فرضیات (حقایق مسلم)

پیش‌فرض‌ها و حقایقی که نویسنده چه‌بسا قبل از تشریح یا تفسیر موضوع در ابتدای هر بخش از نوشته خود مطرح می‌کند؛ می‌تواند بر ذهنیت و تصور خواننده از شخصیت‌ها و ماجراهای داستان تأثیر بسزایی داشته باشد.

نمونه‌ها:

۱. «خداوند هیچ کافری را گیر قوم فراش نیندازد!» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۱)

فرض حاکم بر این جمله، رفتار بد و تحکم فراشان یا همان مأموران گمرک انزلی در داستان «فارسی شکر است» است.

۲. «هیچ جای دنیا تر و خشک را مثل ایران با هم نمی‌سوزاند» (همان: ۲۹)

این جمله با صراحت به بی‌قانونی و مجازات بدون حساب کتاب در ایران در زمان اواخر قاجار و اوایل پهلوی اشاره دارد. در ضمن نویسنده در مقام مقایسه به این حقیقت مسلم اشاره می‌کند که هرج و مرج و بی‌نظمی در ایران به مراتب از سایر کشورها بیش‌تر است. نویسنده حدود ۲۰ پیش‌فرض و حقیقت مسلم را در این داستان بیان کرده است.

۲.۶.۵ معانی ضمنی

در اشاره‌های ضمنی که شک و تردید در سخن نویسنده مشهود است پی‌بردن به منظور اصلی و مفهوم صریح متن قدری دشوارتر به نظر می‌رسد. توضیح و تفسیر معانی ضمنی و دلالت‌های احتمالی متن با مباحث کاربردشناسی هم‌پیوندی عمیق دارد. نمونه‌ها:

۱. «می‌خواستم سر صحبت را با رفقا باز کنم شاید از درد یکدیگر خبردار شده چاره‌ای پیدا کنیم» (همان: ۳۳)

نویسنده با شک و تردید، امیدوار است که با صحبت کردن با هم سلولی‌ها روزنه امید و راه چاره‌ای برای رهایی پیدا کند.

۲. «ببخشید زبان‌درازی می‌کنم ولی به نظم دیوانگی این‌ها به شما هم اثر کرده و آلا چه طور می‌شود جرأت می‌کنید با این‌ها همسفر شوید!» (همان: ۴۳)

نویسنده از دیدگاه رمضان تلویحاً و به صورت ضمنی قصد دارد به شخصیت اصلی داستان اتهام دیوانگی و جنون را وارد کند. به هر حال دم‌خور شدن با افراد دیوانه و مجنون! در تغییر رفتار آدمی بی‌تأثیر نیست. حدود ۱۶ مورد اشاره ضمنی در داستان وجود دارد که نسبت به پیش‌فرض‌ها و حقایق مطرح شده اختلاف چشم‌گیری ندارد.

۷.۵ منفی‌سازی

با به کار بردن افعال منفی و عناصر منفی‌سازی مانند حرف، قید و صفت می‌توان جهان متفاوتی را در ذهن خواننده ایجاد کرد. حالاتی مثل ترس و دلهره، تعجب و شگفتی، شک و تردید، رد و انکار و ... با وجود عناصر منفی‌ساز، تأثیر بیشتری بر مخاطب می‌گذارد.

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۶۵

«منفی‌سازی در صرف، نحو و لغات اتفاق می‌افتد و هم‌چنین می‌تواند با استفاده از آهنگ که سبب نفی طعنه‌آمیز می‌گردد یا با نشانه‌های زبان بدن از قبیل تکان دادن سر یا تکان دادن انگشت نیز انجام شود.» (جفریز، ۱۴۰۲: ۱۷۳)

نمونه‌ها:

۱. «ولی خیر، خان ارباب این حرف‌ها سرش نمی‌شد و معلوم بود که کار یک شاهی و صد دینار نیست و ..» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۱)

در این جملات، نویسنده با انواع عناصر منفی‌سازی قصد دارد مصمم بودن و اراده بالای ارباب یا رئیس مأموران گمرک انزلی را پررنگ‌تر جلوه دهد.

۲. «خداوند هیچ کافری را گیر قوم فراش نیندازد» (همان: ۳۱)

ترس و ارعاب از فراشان یا همان مأموران گمرک انزلی به حدی است که نویسنده دعا می‌کند که حتی کافران هم گذرشان به سمت آن فراشان نیفتد.^۷

در همین داستان کوتاه ۶۵ مورد منفی‌سازی به کار رفته که بیشترش مربوط به فعل است. این مسأله نشان می‌دهد که عناصر منفی‌سازی در بافت داستان می‌تواند به خوبی مسئولیت رسانایی پیام و مفهوم نویسنده را به دوش بکشند. کاری که وجه مثبت واژه‌ها و جملات، شاید تا این اندازه نتوانند تأثیرگذار باشند.

۸.۵ فرضیه‌سازی

از دیدگاه سبک‌شناسی انتقادی، نویسنده هرگاه در موضوعی نتواند یا نخواهد با صراحت و قطعیت نظر بدهد؛ دست به فرضیه‌سازی می‌زند و نظر خودش را با اما و اگر مطرح می‌کند.

فرضیات مورد نظر نویسنده یکی دیگر از مؤلفه‌های سبک‌شناسی انتقادی است که ممکن است با شک و تردید و یا با قطعیت همراه باشد. در متون انتقادی، نویسنده هنگامی به فرضیه‌سازی روی می‌آورد که نتواند مطالب مورد نظر خود را صریح بیان کند؛ بخصوص در مواردی که این فرضیه‌سازی با قطعیت همراه باشد. البته تشخیص این امر که فرضیه‌سازی تا چه حد با قطعیت همراه است، نیاز به شناخت دقیق نویسنده، شرایط اجتماعی شکل‌گیری اثر و مطالعه دقیق اثر دارد» (نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، ۱۳۹۸:

(۱۰۱۸)

نمونه‌ها:

۱. «می‌خواستم سر صحبت را با رفقا باز کنم شاید از درد یکدیگر خبردار شده چاره‌ای پیدا کنیم» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۳)

آگاهی و اطلاع قبلی و احتمالی شخصیت اصلی داستان از حال و روز هم‌بندی‌هایش به صورت یک فرضیه مطرح شده است.

۲. «یقیناً صد سال دیگر هم رفتار و کردارشان تماشاخانه‌های ایران را (گوش شیطان کر) از خنده روده‌بر خواهد کرد» (همان: ۳۲)

نویسنده در اینجا فرضیه‌ای مبنی بر لودگی، مسخرگی و بی‌سوادی شخصیت فرنگی مآب داستان آورده است.^۸

در طول داستان ۷ فرضیه مطرح شده که بیشتر بر پایه شک و تردید و احتمال است و جنبه قطعیت آن کمتر است. شاید یکی از علت‌های این امر، ناشناخته بودن شخصیت‌ها و رفتار و کردارشان برای همدیگر است.

۹.۵ ارائه سخنان و افکار دیگر مشارکان

روش‌های متفاوتی برای بیان سخنان و افکار و اندیشه‌های شخصیت‌های داستان وجود دارد که هر کدام در ذهن مخاطب از نظر باورپذیری و تأثیری که می‌گذارند نسبت به هم متمایزند. در این جا بیان گفته‌ها و اندیشه‌های مشارکان در متن را در دو بخش به صورت مجزا بر اساس دیدگاه جفریز بررسی خواهیم کرد. شاکله و دسته‌بندی هر بخش موازی با هم از یک شیوه پیروی می‌کند.

۱.۹.۵ انواع ارائه گفته‌ها و سخنان مشارکان

از نظر جفریز

بیان دیدگاه اشخاص ممکن است به یکی از شیوه‌های زیر انجام شود: گزارش راوی از گفته، گزارش راوی از کنش گفته، بیان غیرمستقیم گفته، گفته غیرمستقیم آزاد، بیان مستقیم گفته. از نظر باورپذیری، گفته مستقیم بالاترین درجه باورپذیری و گزارش راوی از گفته پایین‌ترین میزان باور را در مخاطب ایجاد می‌کند (ڈرپر، ۱۳۹۱:

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۶۷

۱.۱.۹.۵ گزارش راوی از گفته: «شامل فرایند بیان شفاهی (سخن گفتن، صحبت کردن، فریادزدن و ...) و احتمالاً پس از آن، یک عبارت حرف اضافه‌ای یا عبارت اسمی می‌آید که موضوع اصلی اطناب را ارائه می‌دهد» (نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، ۱۴۰۲: ۲۰۴)

مثال: «رفته رفته چنان بیانات و فرمایشات موعظه‌آمیز ایشان درهم و برهم و غامض می‌شد که رمضان که سهل است جد رمضان هم محال بود بتواند یک کلمه آن را بفهمد» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۷)

این جملات گزارش راوی داستان از گفته‌های شیخ برای شخصیت رمضان است. ۱۱ مورد از این نوع گفته در این داستان کوتاه وجود دارد.

۲.۱.۹.۵ گزارش راوی از کنش گفته: «فرایندی بیانی است که کنش گفته خاصی مانند اظهارتأسف کردن، انکار کردن و... را بازنمایی می‌کند و ممکن است با یک مفعول (حرف اضافه‌ای) همراه باشد؛ مثال: او به خاطر به هم ریختن (اتاق) اظهارتأسف کرد» (دُرپر، ۱۳۹۱: ۵۳)

موردی از این نوع گفته در متن داستان یافت نشد.

۳.۱.۹.۵ گفته غیرمستقیم: به عبارتی همان نقل قول غیرمستقیم است که با یک عبارت گزارشی مثل او گفت یا او اعلام کرد و تغییر زمان حال به گذشته و اول شخص به سوم شخص و تبدیل اشاره‌های نزدیک به دور ساخته می‌شود. (نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، ۱۴۰۲: ۲۰۴)

مثال: «آثار هول و وحشت در وجناتش ظاهر شد و زیر لب بسم‌اللهی گفت و یواشکی بنای عقب کشیدن را گذاشت.» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۵)

۵ مورد نقل غیرمستقیم در این داستان دیده می‌شود.

۴.۱.۹.۵ گفته غیرمستقیم آزاد: «هیچ بند گزارشی ندارد، اما شامل ارائه کلام اصلی با زمان، ضمایر و اشارات مشابه با کلام غیرمستقیم (IS) است. به عنوان مثال، او به عنوان نامزد ریاست جمهوری داوطلب خواهد شد.» (نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، ۱۴۰۲: ۲۰۵)

این مورد هم جایگاهی در شیوه داستان‌نویسی جمال‌زاده دست‌کم در این داستان ندارد.

۵.۱.۹.۵ بیان مستقیم گفته: بیان بی‌کم و کاست گفته دیگران است بدون تغییرات شخص و زمان که بیشترین باورپذیری را نزد مخاطب دارد.

نمونه‌ها:

۱. «جناب شیخ تو را به حضرت عباس آخر گناه من چیست؟ آدم والله خودش را بکشد از دست ظلم مردم آسوده شود!» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۴)

مکالمه رمضان با شیخ عرب‌مآب که عیناً توسط راوی نقل شده است.

۲. «هی قربان آن دهنه بروم! والله تو ملائکه‌ای! خدا خودش تو را فرستاد که جان مرا بخری!» (همان: ۴۱)

تشکر رمضان از شخصیت اصلی داستان است بواسطه اینکه بالاخره یک هم‌زبان پیدا شده که زبان او را می‌فهمد. ۲۷ مورد نقل قول یا گفته مستقیم در داستان هست که نسبت به سایر انواع بیان گفته‌ها بیش‌تر است. از آن‌جا که بیش‌ترین باورپذیری را مخاطب از گفته مستقیم می‌گیرد؛ می‌توان گفت جمال‌زاده اهمیت فراوانی به برقراری ارتباط با مخاطب به بهترین شکل ممکن قائل است.

۲.۹.۵ بیان افکار و اندیشه‌های دیگران

مشابه بیان گفته‌ها، افکار و اندیشه‌های مشارکان نیز به روش‌های گوناگون توسط راوی بیان می‌شود. «از نظر ویژگی‌های صوری می‌توان مجموعه‌ای موازی از دسته‌بندی‌ها را برای بازنمایی فکر به کار برد، هرچند هنجار در این مورد (حداقل برای روایت داستانی)، ارائه تفکر غیرمستقیم (IT) است، زیرا این یک پدیده درونی است و نمی‌توان آن را به صورت مستقیم بررسی کرد.» (نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، ۱۴۰۲: ۲۰۵)

۱.۲.۹.۵ گزارش راوی از اندیشه:

شامل فرایند شناخت ذهنی (فکر کردن، در نظر گرفتن و ...) و احتمالاً با یک عبارت حرف اضافه‌ای یا عبارت اسمی همراه است که موضوع اصلی پدیده‌ای که در مورد آن فکر می‌شود، ارائه می‌دهد. به عنوان مثال: او در مورد جنگ فکر کرد. (همان: ۲۰۶ و ۲۰۷)

مثال: «در وهله اول گمان کردم گربه براق سفیدی است که بر روی کیسه خاکه زغالی چنبه زده و خوابیده باشد» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۳)

۳ مورد گزارش راوی از اندیشه در داستان هست.

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۶۹

۲.۲.۹.۵ گزارش راوی از کنش اندیشه: «شامل فرایند شناخت ذهنی (تصور کردن، تصمیم گرفتن و ...) که قانون خاص تفکر را مشخص می‌کند و احتمالاً توسط پدیده‌ای عمل تفکر دنبال می‌شود. به عنوان مثال: پس از اینکه بمب منفجر شد، او نقشه را طراحی کرد.» (نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، ۱۴۰۲: ۲۰۷)

۲ مورد از این نوع گزارش در متن داستان یافت شد. مثال: «اول خواستیم هارت و هورت و باد و بروتی به خرج دهیم ولی دیدیم هوا پست است و صلاح در معقول بودن» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۱)

۳.۲.۹.۵ بیان غیرمستقیم اندیشه: این مؤلفه از هنجارهای روایات داستانی است که از بند گزارشی و وابسته تشکیل شده و در آن افعال و ضمائر از اول شخص به سوم شخص تغییر یافته‌اند. مثال: «رمضان مادرمرده که از فارسی شیرین جناب شیخ یک کلمه سرش نشد مثل آن بود که گمان کرده باشد که آقا شیخ با اجنه (جن) و از ما بهتران حرف می‌زند یا مشغول ذکر اوراد و عزایم است» (همان: ۳۵)

راوی پس از عبارت گزارشی «گمان کرده باشد» اندیشه و تفکر رمضان را پس از حرف ربط «که» در ادامه آورده است. ۲ مورد از این نوع بیان در متن داستان آمده است.

۴.۲.۹.۵ بیان غیرمستقیم آزاد اندیشه: همان بیان غیرمستقیم اندیشه است که بند گزارشی ندارد. (نبی‌لو، علیرضا و دادخواه، ۱۴۰۲: ۲۰۷)

مثال: «یاروها ما را پسر حاجی و لقمه چربی فرض کرده و صاحب صاحب گویان دورمان کردند» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۰)

۵.۲.۹.۵ بیان مستقیم اندیشه:

دارای عبارت گزارشی (او گفت، او اعلام کرد) است و گفته شخص اصلی را با ضمائر اول شخص، زمان حال و اشاره‌های زمانی و مکانی نزدیک بیان می‌کند؛ مانند: او فکر کرد: «من با میزان کافی از آن ترس و لرز دیده شده‌ام» (ڈرپر، ۱۳۹۱: ۵۴)

مثال: «خواستم جلو رفته یک «بن جور موسیوی» قالب زده و به یارو برسانم که ما هم اهل بخیه‌ایم» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۲ و ۳۳)

تنها موردی است که راوی اندیشه خود را به صورت مستقیم، موجز و مختصر بیان کرده است. همان‌گونه که دیدیم بیان اندیشه در این داستان به مراتب نسبت به بیان گفته و کلام کمتر است. این ویژگی سبکی در سایر آثار نویسنده نیز مشهود است.

۱۰.۵ بازنمایی زمان، مکان و جامعه

اشاره‌های زمانی، مکانی و اجتماعی در متن، خواننده را به درک و دریافت بهتر بافت متن رهنمون می‌کند. «اگرچه روش‌های ممکن بسیاری برای بحث در مورد درک زبانی زمان، مکان و روابط انسانی تشکیل‌دهنده جامعه وجود دارد، یک الگوی زبانی که همه آن‌ها را در چهارچوب نظری جمع می‌کند، الگوی اشاره است.» (نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، ۱۴۰۲: ۲۱۹)

۱.۱۰.۵ بازنمایی زمان

نمونه‌ها:

۱. «پس از پنج سال در به دری و خون‌جگری هنوز چشمم از بالای صفحه کشتی به خاک پاک ایران نیفتاده بود...» (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۲۹)

نویسنده به مدت زمان اقامت در فرنگ و دوری از وطن اشاره کرده است.

۲. «ولی معلوم بود که رمضان باور نمی‌کرد و بینی و بین الله حق هم داشت و هزار سال دیگر هم نمی‌توانست باور کند» (همان: ۴۲)

اشاره‌های زمانی از این دست و مواردی دیگر مانند «تا قیام قیامت؛ صد سال دیگر؛ از صبح تا شام؛ ساعت‌های طولانی و ...» همگی برای نمایاندن نوعی اغراق در داستان آمده‌اند. ۱۰ مورد بازنمایی زمان در این داستان آمده که بیشتر آن‌ها چاشنی مبالغه و اغراق به متن داده‌اند.

۲.۱۰.۵ بازنمایی مکان

نمونه‌ها:

۱. «در تمام محله سنگلج مثل گاو پیشانی سفید احدی پیدا نمی‌شود که پیرغلامتان را نشناسد» (همان: ۳۱)

نویسنده به محله آبا و اجدادی و شهره بودنش در آن محله اشاره کرده است.

۲. «ولی همین که رفته رفته به تاریکی این هولدونی عادت کردم معلوم شد مهمان‌های دیگری هم با ما هستند» (همان: ۳۲)

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۷۱

منظور از «هولدونی»، سلول و محبسی است که راوی با سه شخصیت دیگر داستان در آن زندانی شده‌اند. ۱۶ مورد اشاره مکانی در داستان یافت شد.^۹

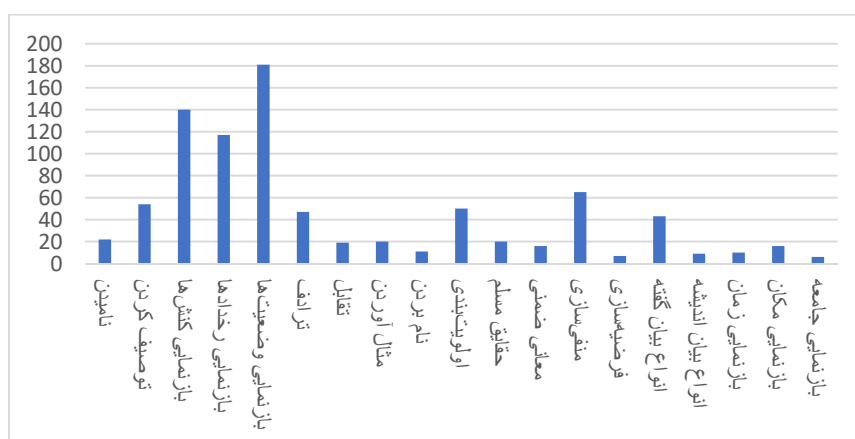
۳.۱۰.۵ بازنمایی جامعه

از بافت سخن و سیاق کلام نویسنده پیداست که جامعه به تصویر درآمده در داستان مربوط به اوایل سلطنت پهلوی است. ۶ مورد از این نشانه‌های اجتماعی در متن داستان آمده است که یک مورد از آن را به عنوان نمونه می‌آوریم:

معلوم شد مأمور مخصوصی که از رشت آمده بود برای ترساندن چشم اهالی انزلی این طفلک معصوم را هم به جرم آن که چند سال پیش در اوایل شلوغی مشروطه و استبداد پیش یک نفر قفقازی نوکر شده بود در حبس انداخته است (همان: ۳۳)

بسامد مولفه‌های ده‌گانه جفریز در داستان «فارسی شکر است»

نام مؤلفه	بسامد در متن
نام مؤلفه	بسامد در متن
نامیدن	۲۲
توصیف کردن	۵۴
بازنمایی کنش‌ها	۱۴۰
بازنمایی رخدادها	۱۱۷
بازنمایی وضعیت‌ها	۱۸۱
ترادف	۴۷
تقابل	۱۹
مثال آوردن	۲۰
نام بردن	۱۱
اولویت‌بندی	۵۰
حقایق مسلم	۲۰
معانی ضمنی	۱۶
منفی‌سازی	۶۵
فرضیه‌سازی	۷
انواع بیان گفته	۴۳
انواع بیان اندیشه	۹
بازنمایی زمان	۱۰
بازنمایی مکان	۱۶
بازنمایی جامعه	۶

نمودار فوق، مؤلفه‌های سبک‌شناسی انتقادی از دیدگاه جفریز در داستان «فارسی شکر است» را نشان می‌دهد. تمام مؤلفه‌های پیشنهادی جفریز در این اثر داستانی حضور دارند. از این میان بازنمایی وضعیت‌ها و کنش‌ها و رخدادها دارای بیشترین بسامد و بازنمایی جامعه به همراه فرضیه‌سازی و بیان اندیشه دیگران کمترین بسامد را دارند. این نکته نشان می‌دهد که نویسنده بیش‌تر علاقه‌مند به بیان واقعیات اجتماعی با شگردهای گوناگون است و کم‌تر به آرا، نظرات و مشاهدات دیگران اهمیت می‌دهد. به عبارت دیگر می‌توان گفت جمال‌زاده بیش از آن که بخواهد با حدس و گمان و فرضیات موضوعی را مطرح کند سعی دارد از واقعیات روی داده و آن چه که هست روایت‌گری کند.

۶. نتیجه‌گیری

نگاه ویژه به بافت موقعیتی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و ... که متن در آن فضا شکل گرفته است نه تنها به کشف لایه‌های پنهان و ناشناخته متن کمک می‌کند بلکه بر جذابیت و دل‌پذیری خوانش متون ادبی نیز می‌افزاید. جمال‌زاده با توجه به عمر طولانی‌اش شاهد وقایع و بزنگاه‌های مهم تاریخ معاصر ایران بوده است. اگر توجه به بافت زمانی و موقعیتی را از مفاهیم اساسی سبک‌شناسی انتقادی بدانیم؛ این مهم در آثار جمال‌زاده نمود عینی و انکارناشدنی دارد. با توجه به پرسش‌های پژوهش، در داستان کوتاه «فارسی شکر است» ده مؤلفه مورد نظر جفریز با بسامد گوناگون وجود دارد. پس این اثر، یک اثر انتقادی است که با مؤلفه‌های مورد نظر جفریز، قابلیت خوانش جدید را یافته است. ایدئولوژی نهفته در پس این متن اوضاع و شرایط حاکم بر مملکت در اواخر دوره قاجار و اوایل پهلوی، زندگی عامیانه، توجه به زبان و تأثیر آن، آثار قدرت حاکمیت بر جامعه، تقابل‌ها و تضادهای گوناگون مدنی و ... است. اما آن چیزی که در این داستان برجسته‌تر به نظر می‌رسد؛ نقد روشنفکری کاذب و اظهار فضل پوشالی در دانستن زبان‌های غیر از فارسی و اصرار بر ارائه آن است. بازنمایی وضعیت‌ها، رخدادها و کنش‌ها با اختلاف چشم‌گیری نسبت به سایر مؤلفه‌ها نمود بیشتری در این داستان دارد. می‌توان گفت این موضوع به خوبی نشان می‌دهد که نویسنده علاقه ویژه‌ای به نشان دادن واقعیت و چگونگی رفتار شخصیت‌های داستان دارد. این ویژگی دلیل دیگری است بر واقع‌گرایی در سبک داستانی جمال‌زاده که از اصلی‌ترین شاخصه‌های نویسندگی اوست. مؤلفه‌هایی مانند بازنمایی جامعه، فرضیه‌سازی و بیان اندیشه‌های دیگران کم‌ترین بسامد را در این داستان دارند. درباره فرضیه‌سازی و بیان افکار دیگران می‌توان گفت نویسنده با توجه به خصلت

بررسی و تحلیل داستان «فارسی شکر است» ... (علیرضا نبی‌لو و مسعود معظمی گودرزی) ۲۷۳

واقع‌گرایانه‌ای که دارد علاقه‌چندانی به رویاپردازی، حدس و گمان و پرداختن به فرضیات، دست‌کم در این داستان نداشته است. اما در مورد مؤلفه‌بازنمایی جامعه به نظر می‌رسد فضای حاکم بر روایت و محدودیت جغرافیایی که محدود به گمرک انزلی و یک بازداشتگاه است مجال‌بازنمایی جامعه را از نویسنده گرفته است و جمال‌زاده علی‌رغم روند طبیعی روایت‌گری‌اش در این داستان خاص فرصتی برای نمایاندن جامعه به مخاطب پیدا نکرده است. همان‌گونه که ملاحظه شد پرداختن به آثار ادبی از دیدگاه سبک‌شناسی انتقادی به کشف لایه‌های پنهان و ایدئولوژی حاکم بر متن کمک شایانی می‌کند که پیش از این در سبک‌شناسی سنتی و صوری به آن توجهی نمی‌شد.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای شواهد بیش‌تر رجوع کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۴۰ و ۳۰)
۲. همچنین ببینید (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۴۰)
۳. رجوع کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۰ و ۲۹)
۴. برای شواهد بیش‌تر رجوع کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۰)
۵. نگاه کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۴۱)
۶. برای شواهد بیش‌تر رجوع کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۸ و ۳۰)
۷. برای سایر موارد رجوع کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۴۰ و ۳۱)
۸. و نیز رجوع کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۵)
۹. برای شواهد بیش‌تر رجوع کنید به (جمال‌زاده، ۱۳۹۹: ۳۱ و ۳۲)

کتاب‌نامه

آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۸۵)، *تحلیل‌گفتمان انتقادی*، تهران: علمی و فرهنگی.
پشت‌دار، علی‌محمد و گروسی، کیومرث (۱۳۹۲)، «رابطه کارکردهای زبانی با تیپ‌های شخصیتی داستان‌های سیدمحمدعلی جمال‌زاده»، *ادبیات پارسی معاصر*، سال ۳، ش ۱ (بهار و تابستان)، صص ۵۵-۷۶.

جعفریز، لسلی (۱۴۰۲)، *سبک‌شناسی انتقادی*، ترجمه‌علیرضا نبی‌لو و فرشته دادخواه، تهران: امیرکبیر.
جمال‌زاده، سیدمحمدعلی (۱۳۹۹)، *یکی بود یکی نبود*، تهران: علم.

۲۷۴ ادبیات پارسی معاصر، سال ۱۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

- ڈرپر، مریم (۱۳۹۱)، «سبک‌شناسی انتقادی رویکردی نوین در بررسی سبک براساس تحلیل گفتمان انتقادی»، فصل‌نامه نقد ادبی، سال ۵، ش ۱۷ (بهار)، صص ۳۷-۶۲.
- ڈرپر، مریم (۱۳۹۳ الف)، «لایه‌های مورد بررسی در سبک‌شناسی انتقادی داستان کوتاه و رمان»، دوماهنامه جستارهای زبانی، دوره ۵، شماره ۵، (پیاپی ۲۱)، صص ۶۵-۹۴.
- ڈرپر، مریم (۱۳۹۳ ب)، «رده‌بندی و آسیب‌شناسی پژوهش‌های سبک‌شناسی فارسی و راه‌حل‌های پیشنهادی»، فنون ادبی، سال ۶، شماره ۱، (پیاپی ۱۰)، صص ۱۳۱-۱۴۲.
- ڈرپر، مریم (۱۳۹۶)، سبک‌شناسی انتقادی: سبک‌شناسی نامه‌های غزالی با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی، تهران: علم.
- سپانلو، محمدعلی (۱۳۹۹)، نویسندگان پیشرو ایران، تهران: نگاه.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۶)، کلیات سبک‌شناسی، تهران: میترا.
- فتوحی رودمعجنی، محمود (۱۳۹۲)، سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها، تهران: سخن.
- فرکلاف، نورمن. (۱۳۷۹). تحلیل انتقادی گفتمان. ترجمه فاطمه شایسته‌پیران و دیگران. تهران: مرکز مطالعه و تحقیقات رسانه‌ها.
- میرعابدینی، حسن (۱۳۹۲)، تاریخ ادبیات داستانی ایران، تهران: سخن.
- میرعابدینی، حسن (۱۳۸۳)، صد سال داستان‌نویسی ایران، تهران: چشمه.
- نبی‌لو، علیرضا و فرشته دادخواه، (۱۳۹۸)، «تحلیل مدیر مدسه آل‌احمد بر مبنای سبک‌شناسی انتقادی»، پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی، دوره ۹، ش ۳ (پاییز)، صص ۹۹۱-۱۰۳۰.
- یاوری، حورا (۱۳۸۸)، داستان‌نویسی و سرگذشت مدرنیته در ایران، تهران: سخن.

Fairclough, N. (ed) (1992). *Critical Language Awareness*. London: Longman.

Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.

Jeffries, L. (1998). *Meaning in English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Jeffries, L. (2006). *Discovering language: The Structure of Modern English*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London: Routledge.

Simpson, P. (1993). *Stylistics: A Resource Book for Students*. London: Routledge.